

8 november 2019

Bouwlust-Vrederust, Den Haag

Verslag reflectieve monitor

Een belangrijk doel van het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW) is leren. Het programma voert daartoe periodiek een reflectieve monitor uit. In het najaar van 2019 vond hiervan de eerste ronde plaats. Dit gebeurde door middel van een gesprek van 1,5 uur met de gemeentelijke projectleider(s) van de proeftuin en de verantwoordelijk wethouder. De voortgang van de uitvoering werd besproken met als doel om lessen, successen en knelpunten in beeld te brengen. Deze zijn geordend op basis van de thema's van het kennis- en leerprogramma van het PAW.

Algemeen

De wijk Bouwlust-Vrederust is één van de tien wijken waar de gemeente Den Haag werkt aan de transitie naar een aardgasvrije gebouwde omgeving. Hiervoor is een team samengesteld onder bestuurlijke verantwoordelijkheid van de wethouder Duurzaamheid en Energietransitie. De gemeente heeft nog geen definitieve keuzes over de alternatieve technieken gemaakt. Het plan voor Bouwlust-Vrederust berust op een warmtenet dat gevoed wordt met geothermie. De vergunningverlening voor de herstart van het gebruik van de geothermieput, die beschikbaar is vanuit een eerder failliet verklaard consortium, is aangevraagd bij het Rijk. De wijk heeft een lage organisatiegraad, relatief veel lage inkomens en een hoog percentage corporatiebezit. Een van de betrokken woningcorporaties heeft bij de eerste hoogbouwgebouwen geen 70% instemming voor de renovatieplannen verkregen bij de huurders. De focus ligt nu op de start in een ander gedeelte van de wijk. De gemeente is blij met de status en middelen van het programma Aardgasvrije Wijken. Den Haag wil graag een actieve en enthousiaste partner zijn van alle betrokken partijen in de energietransitie. In algemene zin mist Den Haag nog voldoende 'sense of urgency' bij het Rijk. Dat is nodig omdat het een lastige opgave is waar iedereen aan mee zal moeten doen. Dan helpt het als nut en noodzaak breed worden gedeeld en uitgedragen. Verder is het nodig om een gemeenschappelijke taal te spreken met een gedeeld begrippenkader. De wethouder verwijst hierbij naar een promotieonderzoek van de TU Delft (Sharon Wohl met proefschrift 'Complex Adaptive Systems and Urban Morphology' uit 2018).

Regie en organisatie

De gemeente is een geoliede machine voor heel veel zaken; van afvalinzameling tot stratenmaker, maar een energietransitie van deze omvang is compleet nieuw. De gemeente is lerende over hoe de planvorming en

realisatie hiervoor vorm te geven: op welke momenten betrek je burgers en andere stakeholders? Hoe richt je het besluitvormingsproces in? Wanneer is wat juridisch bindend? Op provinciaal niveau worden ervaringen uitgewisseld met andere gemeenten. Het zou zinvol zijn om gemeenten die in dezelfde fase van planvorming of realisatie zitten, aan elkaar te koppelen zodat niet iedereen het wiel zelf hoeft uit te vinden. Het succes en de knelpunten rond regie en organisatie zijn:

Succes

- De gemeente heeft een halfjaarlijks overleg op directieniveau met de woningcorporaties in de stad. In dit overleg is afgesproken om de komende vier jaar 16.000 woningen klaar te maken voor de meest aantrekkelijke technische oplossing om aardgasvrij te worden.

Knelpunten

- Het is voor de energietransitie belangrijk te investeren in de relatie met de woningcorporaties. Het blijven bouwen aan vertrouwen in elkaar is belangrijk. De gemeente heeft capaciteit beschikbaar gesteld voor de energietransitie. Bij de woningcorporaties is dit nog summier, zij hebben ook niet altijd de middelen hiervoor. Hierdoor kunnen de corporaties ook minder snel meebewegen. Er is een organisatievorm in wording tussen de duurzaamheidsmanagers van de woningcorporaties en de gemeente.
- De gemeente Den Haag wil intern de energietransitie meer integraal organiseren. Dit is een opgave omdat de gemeentelijke organisatie groot is, er zijn veel afdelingen/betrokkenen om op te lijnen.

Participatie en communicatie

De woningen in de wijk Bouwlust-Vrederust zijn voor een groot deel corporatiebezit en betreft gespikkeld bezit met VvE's. De gemeente ziet de energietransitie als een sociale opgave. De gemeente Den Haag vindt het belangrijk dat er een logisch verhaal komt voor bewoners. Als bijvoorbeeld op korte termijn het aardgas vervangen wordt en over een paar jaar de woningen op een warmtenet aangesloten worden, komt vervangen van het gasnet over als een desinvestering en is daarmee lastig uit te leggen aan bewoners. Daarom wordt nu gekeken naar alternatieve oplossingen om versneld een warmtenet aan te leggen. Dit zijn de successen, geleerde lessen en knelpunten:

Successen

- Uit het gesprek tussen de gemeente en de VvE's bleek dat veel bewoners last hebben van tocht in huis. Daar is de gemeente als eerste mee aan de slag gegaan. Een tip voor andere gemeenten: Bied een pakket aan met kleine energiebesparende maatregelen dat ongemakken zoals tocht oplost zodat bewoners direct effect zien van de verduurzaming zonder dat er gelijk in en om het huis een grote verbouwing hoeft plaats te vinden. Dit is van belang voor bewustwording en het creëren van draagvlak.

- De gemeente Den Haag heeft een programma voor inwoners om woningen energiezuiniger te maken. De campagne uit dit programma heet: 'Hou van je Huis'. Vanuit het loket 'Hou van je huis' wordt informatie, advies en hulp bij subsidies geboden. Voor ondernemers is er het programma 'Hou van je Zaak'.
- Mensen vallen snel terug op argumenten over betaalbaarheid en techniek als er geen gedeelde visie en begrippenkader is met betrekking tot het perspectief. De wethouder wil daarom vanuit een gedeeld begrippenkader van waarden communiceren met stakeholders en burgers, deze zijn vastgelegd in de gemeentelijke Kadernota Duurzaamheid. Het zou goed zijn als ook anderen, zoals het Rijk, dezelfde taal spreken. De wethouder vindt dat termen als 'proeftuin' en 'aardgasvrij' vanuit het negatieve zijn geformuleerd.
- De gemeente communiceert liever met begrippen als 'schoon, gezond, veilig'. Goede isolatie betekent namelijk ook dat er meer comfort en warmte in huis ontstaat en dit heeft, voor onder andere ouderen en mensen met artritis en gewrichtsklachten, een positief effect op de gezondheid. Het binnenmilieu (temperatuur en luchtkwaliteit) in de woning is beter als er gekookt wordt op inductie, plus het is ook veiliger voor kinderen dan koken op aardgas.

Geleerde lessen

- De gemeente heeft in gesprek met bewoners gemerkt dat zij snel een oordeel klaar hebben over technieken: een warmtepomp maakt geluid, geothermie geeft aardbevingen, enzovoorts.
- De gemeente Den Haag ziet dat het eerste groepje bewoners aardgasvrij wordt omdat ze heel erg technisch geïnteresseerd zijn. De grootste groep komt in beweging omdat de burens het doen. Energietransitie is een sociale opgave waarbij psychologie een grote rol speelt.
- Het is belangrijk de koplopers (zoals in de proeftuin) extra in de watten te leggen, dit zijn tenslotte de pioniers.
- Het is belangrijk om stapsgewijs te werk te gaan; het is te complex om alles in één keer te doen. Ook moeten we leren hoe het moet.
- Het zelf ervaren is cruciaal bij zo'n ingrijpende aanpak. Hier helpen de proeftuinen zeker bij. Wat helpt is dat het zichtbaar is dat er maatregelen en stappen worden genomen en dat mensen kunnen zeggen 'mensen in mijn buurt of groep doen het ook'. Zwaan kleef aan, goed voorbeeld doet volgen.
- In de hoogbouw waar de corporatie de 70% instemming niet gehaald heeft, wonen veel oudere mensen die niet erg enthousiast zijn over verduurzaming. Ook lag er financieel geen aantrekkelijk aanbod voor de huurders. De gemeente en de woningcorporatie zijn op dit traject te laat in het proces gaan samenwerken. Op basis van deze ervaring is nu afgesproken om een gezamenlijk communicatieplan op te stellen en uit te voeren.
- Eigenlijk wordt er meer om duidelijkheid gevraagd, door bewoners, dan dat er weerstand is. Die duidelijkheid kan de gemeente juist nu nog onvoldoende geven. De weerstand die er is in het proeftuingebied, is er ook omdat herstructureringsplannen in het verleden niet door zijn gegaan.

Knelpunten

- Het is lastig om de bewoners te bereiken. De gemeente heeft geen capaciteit om langs alle deuren te gaan. Bij bewonersavonden of via andere communicatiekanalen wordt zo'n 15% van de bewoners bereikt. De gemeente mist de landelijke aanmoediging en urgentie. Met 15% van de bewoners kan je geen bindende beslissing nemen over een alternatief voor aardgas.

Kosten en financiering

Het is volgens de gemeente goed om bewoners in de eerste wijken extra ondersteuning te geven, zij hebben zelf niet gekozen om als eerste aardgasvrij te worden. De gemeente merkt dat betaalbaarheid bij burgers een grote zorg is. De gemeente zou daarom graag over informatie beschikken m.b.t. wat het eigenaren en huurders per maand zou kosten. Met deze cijfers in handen hoeft de discussie over hoge investeringskosten niet gevoerd te worden en kan meer gedacht worden in een maandelijks betaling als alternatief voor de bestaande energierekening. De gemeente zou ook willen kijken naar verschillende warmte-abonnementen, bijvoorbeeld een studentenabonnement voor kleingebruikers en een gezinsabonnement voor intensiever gebruik.

Dit zijn de knelpunten:

Knelpunten

- De afsluitkosten voor aardgas zijn een knelpunt. Sommige particulieren die all-electric zijn geworden houden de aardgasaansluiting omdat de afsluitkosten vele malen hoger zijn dan het vastrecht. Ze wachten tot de afsluitkosten afgeschafd worden.
- De energiemarkt is nu erg ingewikkeld en je kan huurders en eigenaren niet beloven dat hun energierekening lager wordt of gelijk blijft bij een overgang naar warmte/all-electric. Dit zou transparanter en duidelijker moeten zijn. Niemand stapt over als de consequenties niet duidelijk zijn.

Technische oplossingen

De gemeente is nog aan het onderzoeken welke techniek de beste is per wijk. De wethouder wil graag verschillende technieken testen in Den Haag. Het is volgens haar van belang dat er lokaal bewijs komt dat aardgasvrije alternatieven werken. Ze zou met all-electric, thermische zonne-energie en ecovaten aan de slag willen. Op kleine schaal beginnen en dan uitbouwen is de strategie. De gemeente gaat ervan uit dat maximaal isoleren nodig is (trias energetica). Vooral nog lijkt de oplossing voor het grootste deel een midden temperatuur warmtenet (70 graden). Voor nieuwbouw in het gebied van 10.000 woningen onderzoekt de gemeente een lage temperatuur warmtenet of all-electric. Het succes en de knelpunten zijn:

Succes

- Er is een zogenoemde Energie Academie opgezet. Dit is een opleidingsprogramma om personeel voor Haagse bedrijven op te leiden tot installateur. Daarbij zijn ondernemers uit de stad betrokken. Dit geldt ook voor het waterzijdig inregelen van verwarmingssystemen om warmteverlies terug te dringen.

Knelpunten

- Een groot knelpunt is de marktordening en financiering van de warmtenetten en de rol van publieke en private partijen. De gemeente Den Haag is van mening dat als de gemeente hier een taak in heeft, het ook de instrumenten moet hebben om te kunnen sturen. Dat is nu niet zo. De gemeente is van mening dat voor warmtenetten een vergelijkbaar marktmodel zou moeten gelden als bij gas en elektra.
- De gemeente hoopt zo snel mogelijk de vergunning voor geothermie te krijgen. Qua planning is het fijn als die er in het voorjaar is. De overschakeling op geothermie kan alleen in de warmere maanden van het jaar gebeuren in verband met het inregelen. Als de vergunning na de zomer komt, moet aansluiting een half jaar uitgesteld worden.
- De dimensionering van warmtesystemen is nu gebaseerd op een onbeperkt aanbod van gas en elektra. Het wettelijk kader is volgens de gemeente te veel gebaseerd op de kleine kans dat het lang koud is in de winter. Hier zou op landelijk niveau naar gekeken moeten worden. De huidige regelgeving m.b.t. dimensioneren, maakt de alternatieven voor aardgas erg kostbaar.
- De gemeente kan geen voorfinanciering verlenen aan warmtebedrijven om de onrendabele top van de eerste jaren te dekken (vollooprisico). De gemeente is van mening van het Rijk hier een rol in moet spelen.

Wetgeving en juridische randvoorwaarden

Dit zijn de knelpunten:

Knelpunten

- De gemeente is afhankelijk van vrijwillige deelname van stakeholders en burgers. De gemeente mist op dit moment nog juridische back-up vanuit het Rijk, zowel voor een afsluitbevoegdheid van aardgas als een marktordening warmte.
- Het zou goed zijn de Crisis- en Herstelwet actief te gebruiken voor de proeftuinen met betrekking tot het daadwerkelijk beëindigen van de levering van aardgas. Dit om uit te zoeken wat er nodig is om mensen mee te krijgen die niet meegaan via de vrijwillige aanpak. Uiteindelijk kan het gasnet niet in stand worden gehouden voor een paar bewoners.
- De gemeente wil graag duidelijkheid over het wettelijke kader zoals voor de Transitievisie Warmte en de wijkplannen. De Omgevingswet is een goed vehikel hiervoor. Hierdoor wordt het voor de buitenwereld ook helder wat de processen zijn en wat de juridische consequenties en mogelijkheden zijn.

Verbinding met andere opgaven

De energietransitie is een grote planningsopgave op zich. Het is lastig om andere onderwerpen zoals revitalisering toe te voegen. De gemeente heeft in het sociaal domein wel gekeken hoe problemen achter de voordeur ook meegenomen kunnen worden. Het doel hiervan is dat mensen de beoogde aardgasvrije oplossing ook kunnen betalen. Er is samenwerking met de afdeling schuldhulpverlening. De gemeente is gestart met de programma's 'Hou van je huis' en 'Maak je huis winterklaar'. Op basis van informatie van woningcorporaties over huurders met een betalingsachterstand, helpt de gemeente deze huurders met verduurzamen zodat de warmtevraag, en ook de energierekening, omlaaggaat. In het gesprek met huurders wordt schuldhulpverlening meegenomen.

Knelpunt

- Voor de energietransitie in grootstedelijke wijken is meer nodig dan alleen verduurzaming, ook sociale en economische factoren spelen een grote rol om de energietransitie te doen laten slagen. Een gebiedsgerichte aanpak gericht op wijkontwikkeling is nodig (grotestedenbeleid).